

■ CONVIVENZA

Sche in, dus plets fan d'in Grischun in Turitgais

DA PIEDER CAMINADA*

Tge tegna ensemen ils umans? Tge è il pli ferm tratg cuminaivel? Ils ins din la famiglia. Auters manegian l'uniun u la cuminanza da quartier. Puspè auters la naziun u l'appartegnientscha religiosa. Per mai èsi la lingua. Ella è l'instrument che collia il pli fitg. E che escluda il pli fitg – mintgatant schizunt, sch'i sa tracta da la medema lingua.

Hai jau fatg vegnir confus? Vus? Lura èsi temp da raquintar in'istorgia. Cura che jau era avant onns ina giada sur mezdi en la redacziun (bunamain abandonada), hai jau udi tuttenina insatgi a discurren dialect bernais. E quai è ordvart nunusità tar la «Südostschweiz». Da quel temp na devi numnadamain nagins Bernais tar nus. Ma la vusch ma pareva tuttina insaco enconuschenta. Quella na tutgava dentant betg ad in Bernais ... Jau hai vulì savair quai pli precis e sun chaminà en direcziun da la vusch. E sun stà totalmain perplex. Igl era mes collega (ch'è pli tard deplorablmain mort blier memia baud sut circumstanzas tragicas). Fin lura avev'jau udi el a discurren mo dialect grischun, ed jau n'hai betg pudì chapir pertge ch'el discurreva tuttenina in tudestg bernais uschè genuin. La chaussa è spert stada sclerida: El telefonava gist cun ses bab, cun il qual el discurreva mo dialect bernais. Igl era la lingua che al collia cun ses bab – e che ha insaco exclus mai. Sche mes collega avess tuttenina era discurren cun mai dialect bernais, m'avess quai pari fitg ester.

Ma il tema da la lingua po cumparair anc en tut autras furmas. En mia uffanza regiva en nossa famiglia ina confusiu da linguas buna-

main babilonica. I pudeva capitar che mes bab ans dumandava insatge per rumantsch e nus uffants al respundevan per tudestg. Mintgatant gieva quest giu da pingpong tranter il rumantsch ed il tudestg schizunt sur discussiuns pli lungas senza che nus avessan badà quai – fin che persunas d'ordaifer ans rendevan attent a quest fatg. Ellas na pudevan simplmain betg chapir che nus ans chapivan uschia.

Pir blier pli tard sun jau diventà conscient ch'i dat insatge sco ina lingua da gruppa. Per uschè da dir codes che vegnan chapids ed acceptads mo entaifer ina tscherta cuminanza. Quests codes collian. Ma els pon er excluder, sch'il sistem vegn disturbà. Natiralmain na sto quai betg exnum esser il cas. Cura che jau hai lavurà ils onns settanta a Turitg, han mes collegas da là acceptà immediat che jau discurreva dialect grischun. Anzi, per els tunava quai schizunt propi «charin» ed els sa sentivan regurdads a lur vacanzas da skis. Jau aveva in bonus che n'era betg da sutvalitar, jau era acceptà fitg bain tranter tut ils Turitgais. Era linguistica-main.

Per mes collegas grischuns percunter era la situaziun tuttenina in pau differenta. Che jau charrava cun in auto cun numers turitgais era per

els gia bunamain in tradiment da mia derivanza. Il mender saja dentant che jau discurreva uss er anc «a la turitgaisa», m'han els ditg. – Co era quai pussaivel? A Turitg ma pledentavan tuts pervi da mes dialect grischun, ed en il Grischun ma faschevani reproschas dad esser gia in mez Turitgais. La soluziun dal problem: A Turitg avev'jau inconscientamain cumenzà a dir «iich» empè da «ii» e «drüü» empè da «drai». E quai ha gia tanschì per far da mai in Turitgais.

Dal reminent: En il temp di jau gia daditg puspe «ii» e «drai» e sun era per mes collegas grischuns puspe in vair Grischun. Tge effect che in, dus plets pon avair.

***Pieder Caminada è vice-schefredacteur da la «Südostschweiz». El è creschi si a Glion en in ambient per gronda part tudestg e viva oz en la vichnanca rumantscha da Castrisch.**

Vocabulari

pled	= Wort
Turitgais	= Zürcher
lingua	= Sprache
excluder	= ausgrenzen
schizunt	= sogar
sur mezdi	= über Mittag
discurren	= sprechen
vusch	= Stimme
chaminar	= gehen
deplorablmain	= leider
tudestg bernais	= Berndeutsch
render attent	= aufmerksam machen
conscient	= bewusst
ils onns settanta	= die Siebzigerjahre
vacanzas da skis	= Skiferien
betg da sutvalitar	= nicht zu unter schätzen
tradiment	= Verrat
derivanza	= Herkunft
soluziun	= Lösung
en il fratemp	= mittlerweile

Die Kolumne «Convivenza» erscheint in der Regel am Montag in der «Südostschweiz» und in der romanischen Tageszeitung «La Quotidiana». Unterstützt wird das Projekt von der romanischen Sprachorganisation Lia Rumantscha. Für Leserinnen und Leser, die nicht Romanisch verstehen, gibt es im Internet eine deutsche Übersetzung, und zwar unter www.suedostschweiz.ch/dossier?